

Runer frå utgravingane i Trondheim bygrunn 1971–94

Med eit tillegg av nyfunne innskrifter elles frå byen (N774–N894)
Av Jan Ragnar Hagland

(Manus til "Norges Innskrifter med de yngre Runer" (NlyR) bind 7)

KJØPMANNSGATA 20-26 (FOLKEBIBLIOTEKSTOMTA)

VIII. INNSKRIFTER UTAN SPRÅKLEG MEINING.

[**875**] N-58120. (Tidlegare omtala: Hagland 1984; 1986; 1990b: 7ff; 1996: 106ff ; Knirk 1994b: 207f ; Roesdal (ed.) 1992: 359.)

Innskrifta på denne gjenstanden må sjåast i samanheng med funn nr. *N-23657*, *N-25217*, *N-59338* og *N-114411*. Berre *N-58120* har ein leseleg sekvens med runer, *N-59338* har einast bevart spor av runeskrift, *N-23657*, *N-25217* og *N-114411* ingen klåre merke etter skrift i det heile. Alle desse gjenstandane må likevel kunna seiast å høyra med i ein runeskriftskontekst. Det dreiar seg om fem skrivetavler av tre, såkalla diptykon eller delar av slike. Det er tretavler utskorne slik at det vert ei nedfelt flate som har kunna fyllast med voks for å skriva i. *N-58120* og *N-59338* er forma som to halvdelar av eitt og same diptykon, der det er tre hol langs kanten på kvar av delane for ryggfeste, truleg med reim, laga for at dei to delane skulle kunna faldast saman, med voksflatene mot kvarandre, som ei tosidig bok.

Baksida på kvar av dei to delane er dekorert med utskjeringar (jf. ill.) Saman med desse to delane av eit diptykon vart det også funne ein stylus av jarn (*N-62831*). Dei to tavlene er 298 og 299 mm lange, 115 mm breie og 5-9 (7-10) mm tjukke. Dei vart funne i 1978, felt FM, hovudfase 7. Det vil seia at funnkonteksten kan daterast til siste kvartal av 1100-talet eller første kvartal av 1200-talet.

N-114411 vart funnen i 1991, felt 91/2, og funnkonteksten er tentativt datert til slutten av 1100-talet. Tavla er 136 mm lang og 50 mm brei. *N-23657* har vore 265 mm lang, og ein 54 mm brei del av tavla er bevart i full lengd. Tavla har truleg vore om lag dobbelt så brei. Tavla er utforma slik at skriveflata for voksen har vore 175 mm lang. Funnet vart gjort i 1974. *N-25217* vart funnen i 1975 og har vore om lag 285 mm lang. Ein 35 mm brei del er bevart i full lengd. Tavla har truleg vore om lag tre gonger så brei. Både desse to tavlefragmenta vart funne i felt FA, hovudfase 8. Det vil seia funnkontekst som er arkeologisk datert til tida mellom første og fjerde kvartal av 1200-talet.

På både dei to tavlene som høyrer i hop (*N-58120* og *N-59338*) ligg det restar att av voks og mengdevis av snitt er bevarte etter skrivereiskap i treet under voksflatene. Her vil vi såleis kunna tala om palimpsest i eigentleg forstand. Einskildruner og delar av

runer kan lesast her og der, men det er uråd å finna samanhengande sekvensar ut over det. Dei runeteikna som synest å kunna lesast her og der, kan i prinsippet vera gjennomskjeringar ned i treet frå mange ulike rissingar. Det vil difor vera problematisk å dra fram desse rissa og freista stilla dei opp som restar av samanhengande innskrifter. Vesentleg sett frå runologisk synsstad er likevel at det synest sikkert at det har vore nytta runeskrift på desse vokstavlene.

På baksida av *N-58120*, nede i det eine hjørnet, kan likevel ein samanhengande sekvens runer identifiserast. Innskrifta på dette punktet er ca. 31 mm lang og runene ca. 11 mm høge. R. 1 er ein tydeleg **u**. Eit merke mellom staven og bogen kan i første omgang synast som ei punktering, men merket kan ikkje vera gjort med same reiskap som innskrifta elles – det ser helst ut til å vera ein skade i veden. Staven i r. 4 er dregen lenger ned enn grunnlina for dei føregåande runene. R. 5 har to bogar for **u** dregne utanpå kvarandre. Frå eit stykke ned for midten på staven og opp til høgre ut til den yttarste bogen er det drege eit snitt, om dette skulle oppfattast som del av runa, ville det i tilfelle måtta vera som binderune **uku**, **ku** eller **uk**. Helst høyrer snittet med mellom fleire (lettare) mønsterriss som også elles kryssar runene. R. 6 (**r**) har open boge. R. 7 går frå toppen av føregåande rune og eit stykke lenger ned enn r. 3. Med den markerte høgdeskilnaden til føregåande rune vil dette mest rimeleg måtta oppfattast som kort **s**.

ᚱ ᚱ ᚱ ᚱ ᚱ(?) ᚱ ᚱ
u i s a u(?) r s

Korleis vi enn snur og vender på dette, synest det ikkje å gi språkleg mening.

Desse vokstavlene med runeskrift og tydelege spor etter runeskrift må sjåast i samanheng med funn av liknande tavler frå gravingar elles i Norden, frå Bryggen i Bergen (Liestøl 1963: 12 og NOR 1993: 21), frå "Mindets tomt" i Oslo (Liestøl 1977:221), frå Storaborg på Island (Þorður Tómasson 1982: 103-07), Lödöse i Sverige (Svärdström 1982: 31), med visse atterhald når det gjeld bruk av runer i slik samanheng også i det norrøne Dublin (Lang 1988; DW25 og DW140). Den eine av dei to tavlene frå Bergen er spesiell i og med at ho har bevart eit rune brev som er skore inn i sjølve treet i utholinga for voksen (Liestøl loc. cit.). Brevet synest å vera frå ca. 1200 og fell såleis i tid godt saman med den arkeologiske dateringa av funnkonteksten for tavlene frå Trondheim. Liestøl meiner, truleg med rette, at denne innskrifta frå Bergen er eit spesielt tilfelle, og at ho er gjort for å løynast med voks. I så fall vil det òg vera eit argument for at slike tavler har vore relativt vanlege, og at ein altså har venta å finna bodskapen rissa inn i voks i slike tilfelle. I tillegg til den tavla Liestøl omtalar, er det endå ei tavle med runer frå Bergen, funnen i 1992 (B 669). Dei tre tavlene frå Trondheim saman med dei frå Bergen, Oslo, Island, Lödöse og kanskje også Dublin er med og underbyggjer eit inntrykk av at slike tavler har vore ein vesentleg del av mellomalderens skriftkultur i Norden.

Desse gjenstandane er med og gir substans til forteljninga frå *Sturlunga saga* om Ingimundr Þorgeirssons forlis med skipet "Stangarfoli" i 1189 på ein ubygd del av austkysten på Grønland. Ingen visste kva som hadde hendt før 14 år etter ulukka, fortel sagaen, då folk fann lika av sju menn saman med "voks og runer som fortalde om hendinga og korleis dei hadde late livet (jf. Hagland 1990b: 8 og 1996: 101ff). Denne litterære tilvisinga har vore nytta som evidens for at ein i alle fall i det 12. hå. nytta vokstavler til runeskrift, liksom ein elles i Vest-Europa lenge hadde brukt tavler av liknande slag til å skriva på (jf. Musset 1965:298). Vokstavlene frå Trondheim, Bergen,

Oslo, Island og Lödöse er med og stadfester dette på ein heilt konkret måte. Dette funnmaterialet er med og viser ei side ved nordisk skriftkultur som har røter attende i antikken.

Frå britisk romartid er det funne ei rad skrivetavler av liknande slag, funn som truleg er å sjå som eit stadium i spreinga av denne skriveskikken nord- og vestover i Europa. Funn frå Blytheberg og York i England (Parsons 1994: 208ff.) kan kanskje sjåast som steg på vegen nordover i bruken av dette i skriftspråkssamanheng. Det britiske materialet inneheld to slags tavler, dei såkalla 'leaf tablets' (flate treplater til å skriva med blekk på) og dei såkalla 'stylus tablet' (uthola treplater til å ha voks i og til å skriva i med stylus, jf. Bowman & al. 1984: 36). Det er denne siste typen som via funn er dokumentert brukt i Norden. Vokstavler av litt ulik utforming er også funne med latinsk skrift; tavlene frå Hopperstad i Sogn (jf. Seip 1955: 94 og DN XIII: 2) og Viðey på Island (jf. Margrét Hallgrímsdóttir 1990: 102ff.) er gode døme på det. Vi kan såleis ikkje sjå bruk av vokstavler utelukkande som dokumentasjon for bruk av runeskrift. Eit døme på at vokstavler må ha vore ganske vanlege, truleg uavhengig av kva skrift som vart nytta, finn vi òg i sagalitteraturen. I *Laurentius saga byskups* er det såleis fortalt at biskopen som del av sine daglege rutinar gjorde arbeidsnotat på slike tavler: *for hann þá j sitt studium og studerade hann j bokum. skrifade hann vpp aa vax spialld. nteranndi þad sem hann villde hafa serliga vr bokum. og þar epter skrifade Einar djakne vpp j kuaterne edur bok so a[d] byskupinum var til tæk nær hann villde aa lita og þad framme hafa* (Árni Björnsson (ed.) 1969: 101).